

Ajaleht Morgunblaðið

15. oktoober 2002

Elíni kümnenda – ja viimase – raamatu ilmumispäev

Täna näeb trükivalgust menukirjanik Elín S. Jónsdóttiri viimane romaan „Tähtaeg“. See on Elíni kümnes ja tema sõnul ühtlasi viimane raamat. „Kümme raamatut kahekümne aastaga on enam kui küllalt,“ kuulutas Elín Morgunblaðiðile lühikest intervjuud andes. „Nüüdsest alates pühendun lugemisele.“ Aasta alguses kuuekümnenda aastaseks saanud kirjanik avaldas oma esimese raamatu 1984. aastal. Kõnealune teos, „Valge vaikus“, jõudis hiljuti Norra ajalehe Aftenposten koostatud kahekümnenda sajandi parimate krimiromaanide nimekirja. Elíni on nimetatud Islandi krimikirjanduse teerajajaks. Ta on saanud kogu maailmas miljoneid eksemplare müünud raamatute eest arvukalt auhindu. Kolm aastat tagasi anti teada plaanist hakata filmima tema romaanidel põhinevat teleseriaali, mis valmis Saksamaa ja Ühendkuningriigi koostöös. Tegemist on kõige kallima seriaaliga, mis kunagi Islandi kirjandusteose põhjal tehtud on, ja esimesi „Valge vaikuse“ osi hakatakse näitama tuleval aastal. Elíni Islandi kirjastaja Rut Thoroddseni sõnul on tema uue romaani „Tähtaeg“ avaldamise õigused müüdnud juba kahekümnesse riiki.

2005

[sahin]

Ma olen kõige õnnelikum, kui viibin päevalguse ja varjude vahelisel ebamäärasel piirimaal; sinna ma suundungi otsima lugusid, mida jutustada, eriti lugusid kuritegudest. Lugesin enne ise kirjutama hakkamist igasuguseid raamatuid ja märkasin, et need, mis mu tähelepanu tõeliselt köitsid, mis jätsid mulle kõige kustumatuma mulje, olid lood, mis käsitlesid õiglust ja karistust. See on ühel või teisel moel enamiku romaanide teema. Kuritegu on narratiivi liikumapanev jõud, kõik muu toetab seda ka siis, kui ei ole pealtnäha asjaga eriti seotud. Olin umbes kolmekümneaastane, kui hakkasin süstemaatiliselt krimikirjandust läbi töötama, alustades Agatha Christiest, Dorothy L. Sayersist ja teistest kahekümnnendate ja kolmekümnnendate klassikutest, et liikuda edasi Rootsi abielupaarist mees-konna Sjöwalli ja Wahlöö juurde, kelle lood olid sel ajal, seitsmekümnnendatel, tohult populaarsed, ning seejärel võtsin ette kõik, mida andis leida sõprade ja sugulaste raamaturiiulitelt.

Mida te praegusel ajal loete?

Ma loen väga palju. Võtan raamatu kätte alati, kui mul on vaba hetk. See hoiab mind tegutsemas, noorena. Selleks raamatud ongi: need aitavad sul reisida kohtadesse, kuhu sa muidu ei pääseks, pakuvad teekonda läbi maailmade, mida pole olemas. Jõulude ajal soovin sõpradelt ainult raamatuid; pole ühtegi teist nii hõrku tunnet nagu see, mis tekib paki avamisel, teades, et selles on raamat, mida sa pole veel lugenud või mille olemasolust sa isegi ei teadnud. Minu jaoks tähendavad jõulud põhimõtteliselt head raamatut ja sama lugu on ka puhkustega – need on minu jaoks lihtsalt ettekääne, et oma lugemiskirge uues keskkonnas rahuldada.

Mis teile rohkem rõõmu valmistab, Elín, raamatute kirjutamine või nende lugemine?

[paus]

See on suurepärane küsimus. Ma ei mäletagi, et seda oleks minult varem küsitud. Ehkki ma tunnen end kõige elavamana kirjutades, oleksin valmis esimesena tunnistama, et lugemine on lihtsam. Vähem pingutust, lõõgastavam, mida see mõistagi peabki olema. Aga ma pole kunagi pidanud kirjutamist tööks, see on selleks liiga nauditav. Tühi leht on nagu väljakutse, mille

vastuvõtmiseks tunnen vajadust. Loomulikult hakkasin kirjutama ammu enne oma esimese raamatu ilmumist, aga kõik see jäi sahtlisse ega näe kunagi ilmavalgust. See on mõeldud üksnes mu enda silmadele. Ja ma kirjutan ikka veel ainult endale, see on minu jaoks meelelahutus.

Kui see juba jutuks tuli: te lõpetasite pärast kümmet kriminaalromaani ...

Jah, kümmet romaani kuritegudest.

Kümme romaani kuritegudest peaaegu kahekümne aasta jooksul. Üks raamat iga kahe aasta tagant, nagu kellavärk.

Nagu kellavärk? Ma ei tea, kas see ikka on hea võrdlus. Kell töötab minust palju kiiremini.

Aga siis te lõpetasite?

Jah, sellest piisas. Sari sai valmis ja ma jäin lõpptulemusega rahule.

Kas te pole kunagi tulnud mõttele kirjutada veel üht või koguni kaht romaani? Olukorda ära kasutada, oma populaarsusest kasu lõigata?

Mitte kunagi. Ma ei hakka teesklema, et kavandasin asju algusest peale, oma esimesest raamatust alates just niimoodi, kuid teise või kolmanda raamatu järel hakkasin

arvutama, kui vana ma pärast kümnendat raamatut oleksin – kakskümmend aastat vanem –, ja see tundus punkti panekuks sobiva ajana. Siis hakkaski sari üldist kuju võtma. Tegelikult peaksin olema tänulik, et mulle anti võimalus see lõpuni kirjutada.

Olen kuulnud, et kirjutate oma raamatuid käsitsi, või vähemalt tegite seda algusaastatel.

Jah, kuni viimase raamatuni välja. Nii õpetati mind lapsena kirjutama, lugesid sulle pead käes hoides kirja panema. Ma tegin seda iseenda meeleheaks. Istun siiani sama laua taga vanal, päevinäinud toolil ja kirjutan käsitsi. Võib-olla märkasid, et arvuti asub mu selja taga, mitte kirjutuslaual. Nii see peakski olema. Seda peaks kasutama ainult abivahendina. Mina pean arvutit kõigest andmekoguks, tööriistaks.

Te olite üle neljakümne, kui teie esimene kriminaalromaan 1984. aastal välja tuli, ja te polnud enne seda midagi avaldanud, isegi mitte lühijuttu ajalehes ega ajakirjas. Selle raamatu ilmumine üllatas kõiki. On üsna ebatavaline hakata kirjutama nii hilja, kas pole?

Ebatavaline ehk tõesti, võib-olla pean sellega nõus olema, kuid ma arvan, et mõnikord on enne nii suure sammu astumist vaja

teatud küpsust. Sest kas tead, raamatu avaldamine ei ole nali. Raske pole mitte niivõrd kirjutamine, kuivõrd oma mõtete jagamine kõigiga, kes neid lugema vaevuvad, isegi siis, kui me räägime väljamõeldud lugudest. Lõppude lõpuks on igas romaanis alati terake tõtt. Muide, kuna sa tõstatasid vanuse küsimuse, siis P. D. James hakkas kriminaalromaane kirjutama samuti suhteliselt hilja, neljakümnendates eluaastates, ja ta kirjutab neid siiani ning läheb vanusega ainult paremaks. Igatahes teeb kirjutamine mind õnnelikuks. On hea tunne midagi luua. Minu jaoks peitub nauding kirjutamises kui füüsilises tegevuses, teksti paberile panemises – sõna otseses mõttes, nagu ma ütlesin. Samas pole midagi tüütumat kui oma töö uuesti läbi lugemine. Iga järgmise toimetamiskorraga sureb sinus miski, tundub, nagu kaotaksid iga korraga kübekese iseendast. Samal ajal liiv kellas aina niriseb ja sa näed selles oma hinge peegeldust – vaatad, kuidas see tasapisi minema voolab. Alles see paneb sind kaotatud aja tähendust tõeliselt tunnetama.

[paus]

Kas see on olnud nauditav teekond?

See pole veel läbi. Ma olen endiselt täies jõus, kuigi ma ei kirjuta enam ühtegi

romaani. Mulle meeldib endiselt kogu sellega kaasnev elevus, meeldib inimestele oma raamatutest rääkida ja vestelda lugejatega nii siin Islandil kui ka välismaal. Ehkki ma reisin harvemini kui vanasti, võtan ikka aeg-ajalt mõne reisi ette. On imeline teada, et olen jõudnud nii paljude lugejateni, võib-olla julgustanud kedagi, kes varem palju ei lugenud, raamatut kätte võtma. Tutvustanud neile kirjanduse võlukunsti.

Sjöwall ja Wahlöö kirjutasid samuti täpselt kümme raamatut. Kas sealt see mõte tuligi?

Tead, see küsimus pole päris nii originaalne kui see, mille sa varem esitasid. Ma olen sellele päris tihti vastanud. Sjöwallil ja Wahlööl ei olnud sellele arvule ainuõigust, kuid pole võimatu, et mingi selline mõte mul kuklas tiksus. Nad õpetasid mind kirjutama kuriteost nagu paljud teisedki head kirjanikud, kuigi isiklikult leian, et mul on rohkem ühist Christie ja Sayersiga.

Te vist olete viimastel aastatel üksi elanud? Tegelikult suurema osa oma elust? On see üksildane elu või pakuvad raamatud teile seltsi?

[paus]

Kui sa pahaks ei pane, siis ma pigem ei
räägiks sel teemal. Olen oma isikliku elu
endale hoidnud, nagu sa tead. Piirdume
praegu üksnes raamatutega.

[paus]

Kahetsete te tagasi vaadates midagi?

Ma teen ettepaneku nüüd väikese pausi
teha. Me võime pärast jätkata.

[sahin]

NELJAPÄEV

Neljapäev, 1. november

See oli paik, kus Helgi Reykdal end õnnelikuna tundis.

Kulunud, kuid mugav tool nurgas, millel istudes ta sai sõna otseses mõttes sisse hingata vanade raamatute magusat lõhna. Kõvakaanelised, pehmekaanelised – raamatud katsid seinu ja olid virnadena laotud põrandale ja sisuliselt kõigile muudele pindadele. Raamatuid oli kõikjal ja kui asjad samamoodi jätkuvad – raamatuid tuleb sisse rohkem, kui neid välja läheb –, polnud vaja kaua oodata vahekaikude täitumist, misjärel külastajad olnuks pigem jalus, suutes hädavaevu raamatukuhjade vahel liikuda. Tegelikult võis lausa öelda, et raamatud olid poe juba ammu üle võtnud ja tundus, et see on hakanud elama oma elu, sõltumatult omanikest, töötajatest või klientidest. Raamatuhunnikud raamatute endi pärast, mitte selleks, et neid müüdaks.

Õhk oli tolmust paks, aga see ei häirinud Helgit, kes nägi sellist segadust pigem võluva kui rõhuvana. Pood oli suletud, ta viibis seal üksi ja kahekümne esimesele sajan-dile viitas ainult tema kõrval kerkival raamatulasul vedelev mobiiltelefon.

Umbes samal ajal, kui Helgi oma kauaaegsest tüdruk-sõbrast Bergthórast lahku läks, sai ta teada, et naine, kes oli ostnud Helgi perele kuulunud kasutatud raamatute poe

väikeses Islandi põhjaosas asuvas Akureyri linnas, ei suutnud ots otsaga kokku tulla ega viimast makset tasuda.

Asjadel on kombeks juhtuda korraga, kuid selle asemel, et nende sündmuste pärast masendusse sattuda, püüdis Helgi asja positiivset külge näha. Lahkumine oli hea asi, vaata kust otsast tahad. Neil Bergthóraga polnud lapsi ja nende suhe oli ammu läbi. Viimane piisk karikasse oli see, kui naine ründas teda purjuspäi veinipudeliga ja lajatas talle sellega nii kõvasti pähe, et ta kaotas teadvuse.

Siis veel poe asi. Tema isa oli veetnud palju tunde just selles toolis istudes ja raamatuid lugedes, Helgi tema jalge ees, algul lapse, hiljem noorukina, tehes tutvust lugude võlujõuga. Tal oli sellest väikesest poest nii palju mälestusi, see tähendas tema jaoks rohkem kui ükski teine koht maailmas. Kahjuks polnud kuigi palju inimesi, kes osanuks seal peituvaid aardeid hinnata. Pärast Helgi isa surma olid nad selle koha müümisega kohutavalt vaeva näinud ja nüüd, enamusosanikuna, leidis Helgi end taas mälestuste rüpest. Poodi osta üritanud keskealisele naisele kuulus ikka veel selles väike osalus. Tema ja Helgi olid kokku leppinud, et naine võib jääda poodi igapäevaselt pidama vastutasuks teatud protsendi eest raamatute läbimüügilt, ehkki see oli parimal juhul napp.

Kuna saatus oli tahtnud, et raamatupood jõudis lõpuks tagasi Helgi perekonna kätte, polnud tal mingit kavatsust seda uuesti müüa. Mõned tema kolleegid unistasid pensionile jäädes kuskile päikese kätte kolimisest, väikese baari või majutusasutuse avamisest, kuid tema kujutles end oma elu hilisemaid aastaid veetmas selles paigas. Leti taga nagu tema kadunud isa, müümas raamatuid. Põhiline oli pidada seda pigem kutsumuseks kui tööks.

Aga see kõik oli tulevikumuusika. Praegu polnud poes peale Helgi kedagi. Ta oli just leidnud vana haruldase islandikeelse tõlke Agatha Christie teosest „Hädaoht End House’is“ ja seda lugema hakanud, ehkki ta ei keskendunud niivõrd süžeele, kuivõrd poes valitseva õhustiku nautimisele. Täiuslik rahu raamatute keskel ja veel napp nädal, mis oli jäänud tema omamoodi talvepuhkusest. Ta oli tulnud põhja hiljuti haiglast välja kirjutatud ema juurde. Ja kuigi ta ei raisanud neil päevil aega Bergthóra peale mõeldes ning oli ammu lõpetanud naise sõnumitele vastamise, ei saanud ta eitada, et oli hea Reykjavíkist mõneks ajaks eemale saada. See, et Bergthóra polnud nende lahkuminekuga rahulikult leppinud, oli veel pehmelt öeldud; esimese hooga oli ta keeldunud seda aktsepteerimast. Vähemalt oli siin Akureyris väiksem võimalus temaga kokku pörgata.

Mees oli olnud sunnitud kolima ja uut elu alustama ning seejärel ettevaatlikult alustanud ka uut suhet. Tüdruku nimi oli Aníta. Nad olid põgusalt kohtunud varem samal aastal, vahetult pärast seda, kui Helgi politseis tööle asus. Aníta töötas terviseametis ja oli aidanud tal uurida Akureyri-lähedases vanas sanatooriumis toimunud surmajuhtumeid. Paar nädalat hiljem võttis neiu temaga ühendust, et küsida, kuidas juhtum lõppes, ja nad said kokku, et kohvi juua. Selleks ajaks oli Helgi Bergthórale juba öelnud, et neil pole ühist tulevikku, kuigi selle elupeatüki sulgemine võttis kauem aega.

Nüüd oli alanud järgmine peatükk. Tema ja Aníta olid koos olnud kolm kuud, kuid ta polnud neiu emale tutvustanud, veel mitte. Nad mõlemad tahtsid asju rahulikus tempos võtta. Aníta oli jäänud Reykjavíki tööle, ehkki nad olid arutanud võimalust, et nad võiksid jõuludeks koos põhja Akureyrisse tulla.

Sel hetkel purustas telefonihelin Helgi mõtisklused. Ta oli unustanud selle vaikse peale panna, nagu ta tavaliselt lugedes tegi. Tema meelest kannatas tööst vabal ajal reeglina enamiku asjade puhul oodata.

Nähes, et helistab tema ülemus Reykjavíki kriminaalpolitseist, tõmbus Helgi sisemus õõnsaks.

Ta pani oma Agatha Christie hellalt käest, nagu oleks see habras aare, ja hingas enne telefonile vastamist sügavalt sisse.

„Helgi, Magnús siinpool. Kuidas läheb?“ Tervitus oli küllaltki sõbralik, aga selles oli alatoon, mis Helgile ei meeldinud.

„Mul on kõik hästi, tänan küsimast. Ikka veel põhjas.“

„Jah, muidugi. Ja su ema, kas tema seisund paraneb?“

„Tasapisi.“ Ema, kes oli pärast operatsiooni taastusravil, taastus aeglaselt, aga kindlalt.

„Ma ei tahaks sind mitte üks raas puhkuse ajal tülitada, aga ma siin mõtlesin, et sulle võiks meeldida ... kuidas seda nüüd öeldagi? ... võimalus ühe juhtumi lahendamisel kaasa lüüa.“

Helgi pööritas silmi ja tõusis püsti. Meeleolu oli rikutud. Mida iganes Magnús ka ei soovinud, kahtlustas noormees, et see tähendab plaanitud varasemat Reykjavíki naasmist.

„Lase kuulda,“ ütles ta üsna napilt, kuid tundeid lihtsalt polnud alati kerge varjata.

„No asjalood on sellised, et teades, milline suur krimi- nullide fänn sa meil oled ...“ ütles Magnús, ehkki see oli kahtlemata sissejuhatus tegelikku teemasse.

„Nii see on,“ vastas Helgi, teades hästi, et kolleegid viskasid teinekord tema kire üle nalja. Ta kandis alati

raamatut kaasas ja veetis jaoskonnas kohvitoas inimestega lobisemise asemel vaba aega lugedes.

Ta heitis enda ümber pilgu. Riiulid olid ahvatleva koorma all lookas ja ta tundis peaaegu vastupandamatut soovi toru lihtsalt ära panna.

„Noh, juhtumisi on meil üks kirjanik kadunud,“ ütles Magnús.

„Mis asja?“

„Kõigele lisaks veel kriminaalromaanide autor. Mulle turgatas pähe, et see oleks just sulle sobiv asi.“

Helgi arvas esimese hooga, et ta kuulis valesti; seejärel küsis ta endalt, kas Magnús ei ürita teda mingil suvalisel põhjusel ninapidi vedada.

„Kes kadunud on? Ma ei saa asjale pihta.“

„Elín S. Jónsdóttir. Sa tead ilmselt seda nime.“

„Muidugi tean.“ Polnud liialdus öelda, et seda nime pidanuks teadma igauks, kes raamatuid luges. Kõiki tema kümmet romaani oli viimase kolmekümne aasta jooksul hunnikute kaupa müüdnud. Naine oli asunud islandi keeles kriminaalromaanide kirjutama juba ammu enne, kui sellest žanrist sai Islandi jõuluraamatute uputuse lahutamatu osa, ja ta oli oma lugejaskonda järk-järgult kasvatanud, kuni tema romaanidest said iga kahe aasta tagant, kohe pärast ilmumist, menukid. Ja ta polnud välismaal sugugi vähem populaarne. Siis lõpetas ta järsult kirjutamise, väidetavalt põhjusega, et tema sari on valmis ja tal „pole enam midagi öelda“, nagu ta oli Helgi mäletamist mööda kunagi ühes intervjuus kinnitanud. Loomulikult oli ta kõik Jónsdóttiri raamatud läbi lugenud. Teda ümbritsevatel riiulitel pidid praegugi leiduma mõned eksemplarid. „Kas ta on sõna otse- ses mõttes kadunud?“ küsis noormees.

„Võin julgelt öelda, et lausa jäljetult. Tema kirjastaja võttis meiega ühendust. Keegi pole temast mitu päeva kuulnud ja teda pole kodus.“

Helgi kujutlusvõime hakkas hetkega möllama. Ta ei tundnud Elínit isiklikult, ta polnud naisega kunagi kohtunud, aga see juhtum tekitas temas sedavõrd huvi, et ta oli valmis puhkuse katkestama ja Reykjavíki tagasi minema. Teda köitis juhtumi side kirjandusega, intrigeeriv fakt – kui ta enda vastu päris aus oli –, et kriminaalromaanide autor osutus ise kriminaaluurimise objektiks.

Veelgi enam, ta pidi endale tunnistama, et ta oli salamisi vaimustuses võimalusest osaleda uurimises, mis pidi olema meedia tähelepanu keskpunktis, või koguni seda juhtida. Kadunud isikute juhtumid ei pärvinud Islandil tavaliselt erilist tähelepanu; sageli oli tegu eraviisiliste tragöödiatega, mil puudus avalikku huvi pakkuv aspekt, ning ajakirjanikud piirdusid nende minimaalse kajastamisega. Kuid see asi ei saanud kindlasti varju jääda, mis selle põhjus ka polnud.

„See on uskumatu,“ ütles ta. „Kohutav. Kas on mingeid vihjeid selle kohta, mis võis juhtuda?“

„See kõik on alles väga värske, teade jõudis alles äsja minu lauale. Õnneks pole ajakirjandus sellest veel kuulnud ja ma pole juhtumit siiani kellelegi määranud ...“

Pakkumine rippus õhus.

„Ma võtan selle vastu,“ ütles Helgi otsustavalt. „Võin täna linna tagasi sõita, õhtuks jõuan kohale.“ Temas tõstis pead elevus. Sellele kõik taanduski: võimalusele tegeleda keeruliste juhtumitega, taluda sellega kaasnevat pinget ja asjast võidukalt välja tulla.

„Mul on hea meel seda kuulda. Miks sa ei lenda? Võid oma autole hiljem järele minna. Me ei saa endale jälje jahtumist lubada.“

Helgi mõtles hetkeks asja üle järele ja taipas, et Magnúsel on õigus. Vähemalt annaks see talle hiljem ettekäande tööandja kulul tagasi põhja auto järele lennata ja ta saaks siis uuesti ema külastada. Ta saab pealinnas alati politseiautot laenata.

Ema saaks temast aru.

„Olgu, ma olen täna pärastlõunaks tagasi.“

„See on juba mehejutt. Ma ei usu hästi, et järgmise paari tunni jooksul midagi juhtuma hakkab, aga pärast seda on kõik sinu peal. Ära unusta, et ta võib ootamatult juba lõuna ajal lihtsalt välja ilmuda, puhkuselt tagasi tulla või midagi sellist. Kui mitte, siis peame lihtsalt olema valmis vastuseid andma, näitama, et võtame asja tõsiselt. Ma usun, et peaksime enne pressiteate avaldamist asja paar päeva enda teada hoidma. Avalikkus hakkab meile tublisti survet avaldama. Aga sa tuled sellega toime, Helgi.“

Helgil oli ebameeldiv tunne, et see oligi telefonikõne selgitus: Magnús vajab patuoinast, kes tule enda peale tõmbaks, kui kirjanik peagi välja ei ilmu. Samas oli enesest mõistetav, et mõistatuse kiire ja eduka lahendamise korral saaks Magnús kogu au endale.

„Aga ära muretse, ma olen sinus täiesti kindel,“ lisas Magnús oma libedal toonil. „Ja üleüldse, see võib olla lihtsalt valehäire. Võib-olla ... ee ... võib-olla ta lihtsalt eksis mõnda omaenda raamatusse ära.“